

STRESZCZENIE

Niniejsza praca dotyczy gotyckich sakrariów, zachowanych na terenie obecnej Polski. Pod terminem sakrariów kryją się miejsca przechowywania konsekrowanej Hostii pozbawione bezpośredniego kontaktu z ołtarzem głównym, w postaci niszy ściiennej lub wolnostojących, czy też dobudowanych do ściany „wieżopodobnych” konstrukcji. Niniejsze warianty eucharystycznych repozytoriów określane są w polskiej literaturze przedmiotu różnymi terminami. Najczęstsze z nich to: sakramentarium, sakrarium, cyborium, tabernakulum. W niniejszej rozprawie przyjęto termin sakrarium za najbardziej adekwatny.

Sakraria umieszczane były najczęściej w przestrzeni prezbiterium, na jednej ze ścian orientowanego na wschód kościoła lub też sporadycznie w zakrystii. W przeciwieństwie do innych krajów Europy Zachodniej, gdzie umieszczenie sakrarium po stronie ewangelii było regułą, w Polsce spotyka się liczne sakraria usytuowane po stronie lekcji.

Dysertacja obejmuje sakraria wykonywane w okresie istnienia sztuki gotyckiej w Polsce. Dolną granicą jest 2 ćwierć XIII w. Z tego to okresu pochodzi zapewne najstarszy z zachowanych obiektów. Górną granicę wyznacza 1 połowa XVI w. kiedy to obok form gotyckich pojawiają się formy hybrydowe, gotycko-renesansowe. Powstanie sakrariów, ewolucja ich typów oraz dobór motywów ikonograficznych w ich dekoracji związane były w dużym stopniu z rozwojem pobożności i kultu eucharystycznego. Przepisy kościelne regulowały z kolei aspekty związane z bezpiecznym i „właściwym” przechowywaniem Eucharystii.

Dysertacja obejmuje 208 obiektów zachowanych w 206 kościołach. Zachowany materiał zabytkowy omówiony został w obrębie następujących podziałów terytorialnych: Śląsk, Małopolska, Pomorze Wschodnie, Pomorze Zachodnie oraz Wielkopolska z Mazowszem. Najliczniejszą grupę stanowią sakraria śląskie w ilości 137, po których następują sakraria w Małopolsce (22) i na Pomorzu Wsch. (22). Sakraria Pomorza Zachodniego z 20 obiektami prezentują nieco mniej licznější grupę. W Wielkopolsce zachowały się jedynie trzy sakraria, a na Mazowszu cztery. Analiza wymienionych grup sakrariów wsparta opisami pokrewnych obiektów, znanych przede wszystkim z wizytacji biskupich, przyniosła interesujące rezultaty. Dało się bowiem zauważyć preferencje regionalne. Najbardziej wyrazista linia podziału, biorąc pod uwagę formę sakrariów i sposób ich dekorowania, przebiega pomiędzy Polską południową i północną. Podział ten wynika z dostępności materiału budowlanego: kamienia, cegły i drewna. I tak odpowiednio sakraria ściienne regionów Polski południowej posiadają oprawy rzeźbiarskie wychodzące poza ścianę, wykonane w kamieniu i zamykane metalowymi, ażurowymi kratami.

W przeciwieństwie sakraria ściennie regionów Polski centralnej i północnej znajdują się w obrębie muru (zazwyczaj ceglanego, czasem z kamienia narzutowego), wyłożone są drewnem i posiadają często drzwiczki drewniane, w obrębie których koncentruje się całość programu ikonograficznego. Oprawy wychodzące poza ścianę, wykonane w cegle lub sztucznym kamieniu należą tu do rzadkości. Śląskie sakraria wieżowe wykonywane były przede wszystkim w kamieniu, w Małopolsce używano jako budulca równie często kamienia, jak i drewna, natomiast na Pomorzu i Wielkopolsce z Mazowszem dominują konstrukcje drewniane.

Pierwotne założenie pracy przedstawienia typów sakrariów w linearnym rozwoju chronologicznym, które to miałyby być pomocnym przyczynkiem w datowaniu obiektów, okazało się zadaniem trudnym do wykonania. Także połączenie sakrariów w większe grupy warsztatowe nie przyniosło zadowalającego rezultatu. Jedynie w przypadku kilku obiektów można udowodnić ich bliskie pokrewieństwo. Sakraria śląskie, najliczniej reprezentowane, zdają się być barwną mozaiką wielu typów i realizacją odrębnych kamieniarzy. Przyczyna takiego stanu rzeczy może wynikać z przypadkowości zachowanego materiału zabytkowego. Dla kilku sakrariów zaobserwować można było bliskie pokrewieństwo formy, do obiektów zachowanych na terenie krajów niemieckojęzycznych. Tam też należy szukać źródła ich inspiracji.

Rozprawa jest pierwszą kompleksową pracą o gotyckich sakrariach na terenie obecnej Polski, rzucającą światło na ich rozwój historyczno-artystyczny oraz symbolikę przedstawień i programów ikonograficznych wpisaną w dekorację sakrariów, przy uwzględnianiu odmienności i regionalnych preferencji.

Belp 26.03.2024
A. Hoł Jucek